

УДК 81'25:378:81'243

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.3.4>**Ірина КАБАЧЕНКО**

доцент кафедри перекладу, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ORCID: 0000-0003-3906-7125

Юлія АРТЕМЕНКО

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ORCID: 0000-0002-9134-9958

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ
ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ**

У статті розглядаються концептуальні засади формування мовної особистості майбутніх філологів-перекладачів як необхідний елемент підготовки фахівців до міжкультурної комунікації. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою потребою у висококваліфікованих фахівцях, здатних ефективно здійснювати міжкультурну комунікацію в умовах культурного розмаїття. У сучасному суспільстві, де обмін інформацією та взаємодія між представниками різних мовних і культурних груп стають все більш інтенсивними, професійна підготовка філологів-перекладачів відіграє важливу роль. Розвиток мовної особистості, яка здатна гнучко адаптуватися до особливостей іншої культури, зберігаючи при цьому об'єктивність і толерантність, є ключовим завданням освітньої системи. Ці завдання стають особливо актуальними в умовах інтеграційних процесів, що вимагають високого рівня міжмовної компетенції. Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад формування мовної особистості майбутніх філологів-перекладачів, дослідженні основних теоретичних підходів, що сприяють розвитку комплексної професійної компетентності перекладача та забезпечують ефективне навчання міжкультурної комунікації. Основна увага зосереджена на теоретичних підходах до розгляду цієї проблематики. Автори визначають ключові принципи підготовки перекладачів, зокрема комунікативний, міжкультурний, когнітивний, психолінгвістичний та дискурсивний підходи. Встановлено, що кожен із підходів сприяє розвитку комплексної мовної особистості, здатної адекватно передавати смисли, культурні контексти та емоційні відтінки іноземного висловлювання. В результаті комплексного застосування цих підходів майбутні філологи-перекладачі набувають високого рівня професійної компетентності, що дозволяє їм успішно виконувати завдання міжкультурного посередництва.

Ключові слова: вторинна мовна особистість, міжкультурна комунікація, мовна компетентність, переклад, філологія.

**Iryna Kabachenko, Yuliia Artemenko. CONCEPTUAL BASES FOR THE FORMATION
OF THE LINGUISTIC PERSONALITY OF FUTURE PHILOLOGISTS-TRANSLATORS**

The article deals with the conceptual foundations of the formation of the linguistic personality of future philologists-translators as a necessary element of training specialists for intercultural communication. The relevance of the study is due to the growing need for highly qualified specialists who are able to effectively carry out intercultural communication in a culturally diverse environment. In today's society, where the exchange of information and interaction between representatives of different linguistic and cultural groups is becoming increasingly intense, the professional training of philologists and translators plays an important role. The development of a linguistic personality that is able to flexibly adapt to the peculiarities of another culture while maintaining objectivity and tolerance is a key task of the educational system. These tasks become especially relevant in the context of integration processes that require a high level of interlingual competence. The purpose of the article is to define the conceptual foundations of the formation of the linguistic personality of future philologists-translators, to study the main theoretical approaches that contribute to the development of a translator's comprehensive professional competence and ensure effective teaching of intercultural communication. The main attention is focused on theoretical approaches to this issue. The authors define the key principles of translator training, including communicative, intercultural, cognitive, psycholinguistic, and discourse approaches. It has been established that each of the approaches contributes to the development of a complex linguistic personality capable of adequately conveying meanings, cultural contexts and emotional shades of a foreign language utterance. As a result of the integrated application of these approaches, future philologists-translators acquire a high level of professional competence that allows them to successfully perform intercultural mediation tasks.

Key words: secondary language personality, intercultural communication, language competence, translation, philology.

Постановка проблеми. Формування мовної особистості майбутніх філологів-перекладачів є надзвичайно актуальним завданням в умовах зростаючої міжкультурної взаємодії.

У сучасному світі перекладач постає не лише посередником між мовами, а й містком між культурами, де точність та адекватність передачі смислів є особливо важливими. Основна

проблема полягає в необхідності забезпечити підготовку фахівців, здатних виконувати перекладацькі завдання не лише з лінгвістичного погляду, а й із врахуванням соціокультурних, когнітивних та психологічних аспектів комунікації.

Сучасні методики навчання часто акцентують на мовній компетентності [4; 5; 7; 10], проте не завжди достатньо враховують комплексний характер роботи перекладача, який потребує не тільки знання іноземної мови, а й навичок міжкультурної адаптації, емпатії та когнітивної гнучкості. Відтак виникає потреба у формуванні концептуальних засад підготовки філологів-перекладачів, що дозволили б розвивати професійно важливі якості для успішної міжкультурної комунікації та уникнення бар'єрів у спілкуванні.

Отже, постає питання розробки цілісної системи навчання, що вимагає міждисциплінарного підходу та залучення інноваційних методик, що сприяли б інтеграції теоретичних знань і практичних навичок у підготовці майбутніх перекладачів до їхньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові розвідки сучасних дослідників засвідчують, що вивчення формування мовної особистості майбутніх перекладачів є актуальним і різноплановим. У роботі І. Горошкіна [1] розглядаються концептуальні засади підготовки перекладачів, зокрема підходи до розвитку мовної особистості, що дозволяють забезпечити ефективність міжкультурної комунікації. Це підходить до загального наукового фокуса на адаптацію комунікаційних навичок, що підтримується Ю. Жигалкіною [2], яка вивчає вторинну мовну особистість перекладача і міжкультурний контекст його роботи, підкреслюючи важливість глибокого розуміння культурних аспектів. Н. Зінукова [3] пропонує теоретичний і методичний базис для навчання перекладу у зовнішньоекономічній сфері, акцентуючи на специфічних вимогах до усного перекладу, що відповідають потребам галузі. Підтримуючи тему міжкультурної комунікації, І. Кабаченко [4] звертається до актуальних проблем навчання перекладу, де висвітлюється важливість міжкультурного контексту і розуміння культурних нюансів. О. Литвин [5] зосереджується на риторичній майстерності й мовній культурі, що важливо для студентів технічних спеціальностей, зокрема в контексті перекладацької діяльності, яка потребує риторичної чіткості. Т. Пасічник [6] аналізує структурні компоненти професійної компетентності викладачів, наголошуючи на значенні профе-

сійної компетентності для підготовки майбутніх перекладачів. Робота В. Приходька та ін. [7] підкреслює роль перекладача як посередника в міжкультурному діалозі, що узгоджується з тезами О. Світличної [8] про методiku навчання послідовного перекладу, особливо важливого в спеціалізованих сферах. І. Фролова [10] досліджує культурні чинники, які впливають на перекладацьку діяльність, зосереджуючись на способах передавання культурних смислів і підтекстів.

Таким чином, усі дослідження підкреслюють важливість комплексного підходу, який об'єднує мовні, культурні, когнітивні й риторичні компоненти, що дозволяє формувати професійно значущі якості перекладача та забезпечувати його ефективну діяльність в міжкультурному середовищі.

Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад формування мовної особистості майбутніх філологів-перекладачів та дослідженні основних теоретичних підходів, що сприяють розвитку комплексної професійної компетентності перекладача і забезпечують ефективне навчання міжкультурної комунікації.

Методологія дослідження охоплює два основні підходи: **теоретичний аналіз**, який призначений для вивчення наукових джерел щодо ключових понять – «мовна особистість», «вторинна мовна особистість», «концептуальні засади», а також **метод прогнозування** для визначення перспектив розвитку освітніх практик у формуванні мовної особистості перекладача на основі аналізу сучасних тенденцій у мовній освіті та перекладацької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Н. Зінукова у своїй монографії «Усний переклад у зовнішньоекономічній сфері: теорія і методика навчання магістрів-філологів» зазначає, що мовна особистість «є, перш за все, суб'єктом, який володіє знанням системи мови і здатністю робити мовні вчинки» [3, с. 80]. На думку науковців, ключові аспекти мовної особистості охоплюють кілька важливих компонентів, кожен із яких відіграє значну роль у формуванні індивідуального стилю мовлення [3; 4; 8]. Перший аспект – це словниковий запас і граматичні навички, які відображають обсяг знань і здатність людини використовувати різноманітні мовні засоби. Цей компонент забезпечує основу для побудови висловлювань, дозволяючи людині висловлювати свої думки чітко і правильно. Другий важливий компонент – мовна компетентність, що означає вміння грамотно будувати висловлювання, розуміти складні мовні конструкції та коректно застосовувати їх у різ-

них комунікативних ситуаціях. Третій аспект – прагматичний – відображає особливості спілкування, а також використання інтонації та жестів, що допомагають транслювати емоційні відтінки та налаштовувати слухачів на певне сприйняття інформації. Окреслене дозволяє людині встановлювати та підтримувати соціальні зв'язки, адаптуючи свою поведінку до конкретної ситуації спілкування. Останній компонент, що завершує загальну характеристику мовної особистості, – культурний контекст.

Таким чином, мовна особистість – це не тільки про мову, а й про те, як людина сприймає світ, як взаємодіє з іншими та висловлює свої думки. Цей термін розглядають, наприклад, при вивченні соціальних і культурних відмінностей у мові, при аналізі літературних персонажів, а також у міжкультурній комунікації.

Для нашого дослідження релевантним є розгляд вторинної мовної особистості в аспекті підготовки майбутніх перекладачів. Вважається, що повноцінне наукове вивчення проблеми формування вторинної мовної особистості перекладача почалося у 90-ті рр. ХХ ст., тобто у період, який характеризується як лінгвоінформаційний. Нагадаємо, що термін «лінгвоінформаційний період» зазвичай застосовується для позначення етапу в розвитку суспільства, коли інформація та комунікація, зокрема за допомогою мови, набувають пріоритетного значення. Це період, коли мова стає основним інструментом не лише для передачі інформації, але й для формування знань, культурних цінностей, а також впливу на соціальні та економічні процеси. Зі свого боку, Н. Зінукова наголошує, що визначальний вплив на розробку дослідження вторинної мовної особистості «справили такі процеси: по-перше, процес інформатизації, який у повному обсязі охопив сучасне суспільство, як наслідок інтеграції інформаційних комунікаційних технологій в освіту; по-друге, зміна парадигми освіти з потреби знань на компетентність» [3, с. 80].

Науковці трактують поняття «вторинна мовна особистість» як таке, що описує індивідуальні особливості мовного мислення, поведінки та спілкування людини [1; 2]. Цей термін використовується в лінгвістиці, психології, соціології для позначення сукупності мовних та культурних характеристик, які формують унікальний мовний стиль і манеру висловлювання людини. Наприклад, у «Філософському енциклопедичному словнику» вторинна мовна особистість позначається як «особа, прилучена до культури народу, мова котрої вивчається, тобто до нерідної мови і культури; людина, яка може себе реалізувати в діалозі культур» [9]. Водночас вторинна мовна особистість майбутніх філологів-

перекладачів – це унікальний набір мовних і культурних характеристик, які формуються у студентів, що вивчають переклад і глибоко занурюються в іншу мову та культуру [5; 6; 10]. На відміну від звичайних мовних особистостей, у яких рідна мова залишається домінуючою, у майбутніх перекладачів формується здатність «перемикатися» між мовами та культурами, що сприяє ефективній міжкультурній комунікації. Нам імпонує концепція перекладацького світогляду Ігоря Горошкіна, який зазначає, що, «мовна особистість перекладача – це вторинна мовна особистість елітарного типу, здатна пізнавати, описувати, оцінювати, перетворювати навколишню дійсність, ефективно спілкуватися засобами іноземної мови в іншомовній дискурсивній діяльності» [1, с. 190].

Узагальнюючи різноманітні трактування поняття «вторинна мовна особистість» [1; 2; 4; 9], доходимо висновку, що це термін, котрий описує людину, яка опанувала іноземну мову і може ефективно використовувати її в спілкуванні, однак із врахуванням своєї рідної культурної та мовної бази. Вторинна мовна особистість розвивається в процесі вивчення іншої мови та занурення в іншу культуру, але залишається пов'язана з первинною мовною особистістю, яка сформувалася на основі рідної мови та культури.

Формування вторинної мовної особистості у майбутніх філологів-перекладачів передбачає розвиток низки важливих якостей, що сприяють успішному здійсненню міжкультурної комунікації та забезпечують високу якість перекладу. Цей процес передбачає опанування мовно-культурної компетентності, розвиток гнучкості мовної поведінки, культурної емпатії, міжмовної толерантності, прагматичної компетенції, а також здатності до перемикання між мовними системами та постійного саморозвитку.

Перш за все, *подвійна мовно-культурна компетентність* є невід'ємною рисою професійної підготовки перекладачів. Вона включає не тільки досконале володіння іноземною мовою, але й глибоке розуміння культурних особливостей носіїв цієї мови. Така компетентність допомагає перекладачам адаптувати висловлювання з урахуванням культурного контексту, що дозволяє уникнути буквалістських помилок та забезпечити точність у передачі смислів.

Також важливою рисою є *гнучкість мовної поведінки*, що полягає у здатності перекладача швидко адаптувати свій мовний стиль і лексику відповідно до конкретної ситуації, аудиторії та мовних норм обох культур – як

рідної, так і іноземної. Це дозволяє перекладачеві легко змінювати стиль викладу та підбирати відповідні лексичні засоби, враховуючи очікування реципієнтів.

Ключовим аспектом є *культурна емпатія* – здатність розуміти світогляд і менталітет іншої культури. Це сприяє точному передаванню не лише змісту слів, але й підтекстів, емоцій, а також культурних відтінків, що значно підвищує якість перекладу та робить його більш природним.

Розвиток *міжмовної толерантності та критичного мислення* допомагає майбутнім перекладачам уникати стереотипів і зберігати об'єктивність. Така толерантність дає змогу сприймати особливості іншої культури без упреждень, що сприяє зменшенню ризику непорозуміння і забезпечує точність передачі культурно залежних аспектів комунікації.

Ще однією важливою характеристикою є *прагматична компетенція*, яка полягає у здатності перекладача передавати не тільки буквальний зміст, але й прагматичні аспекти висловлювання, такі як іронія, гумор, соціальні норми та інші тонкощі. Це дозволяє відтворити комунікативний намір автора в іноземному тексті максимально адекватно.

Крім того, формування вторинної мовної особистості передбачає *здатність до «переключення» між мовами*. Майбутні перекладачі вчаться швидко переходити від однієї мовної системи до іншої, що не є суто механічним процесом, а потребує внутрішнього налаштування на відповідну культурну й мовну картину світу.

Зрештою, важливою рисою є *постійний саморозвиток*. Успішний перекладач завжди вдосконалює свої мовні навички, поповнює лексичний запас, освоює нові культурні та мовні контексти, що сприяє поглибленню його професійної компетентності.

Отже, формування комплексної вторинної мовної особистості є надзвичайно важливим для професійного зростання майбутнього філолога-перекладача. Це забезпечує його здатність ефективно комунікувати між культурами та мовами, що, зі свого боку, сприяє досягненню високої якості перекладу в різних комунікативних ситуаціях.

Для досягнення такого рівня професійної підготовки необхідно розробити концептуальні засади, що окреслюють ключові принципи та методи навчання. Формування мовної особистості майбутніх філологів-перекладачів потребує комплексного підходу, який об'єднує методологічні, лінгвістичні, психологічні та культурологічні аспекти. Застосування цього підходу сприяє розвитку у студентів здатності до адекватної міжкультурної

комунікації та ефективного виконання професійних обов'язків перекладача.

Формування вторинної мовної особистості майбутніх філологів-перекладачів є складним процесом, який вимагає застосування багатокомпонентного підходу, що включає комунікативні, міжкультурні, когнітивні, психолінгвістичні та індивідуально орієнтовані методи. Варто розглянути основні підходи, які формують концептуальні засади професійної підготовки перекладачів, спрямовані на розвиток здатності до адекватної міжкультурної комунікації та забезпечення високої якості перекладу.

Комунікативний підхід є базовим принципом підготовки майбутніх перекладачів, оскільки спрямований на навчання студентів передавати не тільки мовний зміст, але й комунікативний намір, соціальний і культурний контекст. Цей підхід розвиває здатність студентів передавати смисли, зважаючи на культурні відмінності, ментальні особливості й ситуацію комунікації, що є принциповим у професійній діяльності перекладача.

Міжкультурний підхід зосереджений на формуванні здатності до міжкультурної адаптації, що виходить за межі знання іноземної мови, охоплюючи розуміння культурних особливостей, цінностей, традицій та соціальних норм носіїв мови. Застосування цього підходу дозволяє перекладачам інтерпретувати не тільки слова, але й культурні відмінності, запобігаючи можливим непорозумінням і бар'єрам у спілкуванні.

Когнітивний підхід акцентує на розвитку когнітивних навичок, необхідних для перекладацької діяльності. Він охоплює здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування інформації та креативного мислення. Цей підхід сприяє формуванню мовної гнучкості та здатності критично оцінювати значення й смисли, які потрібно передати у перекладі, що дозволяє швидко адаптуватися до нових мовних і культурних контекстів.

Психолінгвістичний підхід враховує психологічні аспекти комунікації, спрямовані на розвиток емпатії та емоційної гнучкості перекладача. Знання та контроль емоційних відтінків і психологічного стану комунікантів дозволяє перекладачеві передавати не лише значення слів, але й емоційний підтекст, а також адаптувати свою мовну поведінку відповідно до психологічної ситуації у спілкуванні.

Дискурсивний підхід спрямований на розвиток дискурсивної компетентності, тобто здатності розуміти й продукувати мовні висловлювання в різних типах дискурсу – науковому, художньому, діловому тощо. Цей підхід дозволяє перекладачам адаптувати

свою мовну поведінку відповідно до жанру й комунікативного завдання, що забезпечує адекватність і точність перекладу в різних комунікативних ситуаціях.

Отже, комплексне застосування окреслених концептуальних засад забезпечує формування професійної мовної особистості, здатної до ефективної міжкультурної комунікації та високоякісного перекладу. Кожен із підходів є важливим елементом підготовки, що дозволяє майбутнім філологам-перекладачам успішно долати культурні й мовні бар'єри, розвиваючи особистісні та професійні компетентності, необхідні для подальшої кар'єри.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування мовної особистості майбутніх філологів-перекладачів потребує комплексного підходу, який базується на інтеграції комунікативного, міжкультурного,

когнітивного, психолінгвістичного та дискурсивного підходів. Кожен із цих підходів сприяє розвитку в студентів здатності до адекватної міжкультурної комунікації, гнучкої адаптації до різних культурних контекстів та збереження високої якості перекладу.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному аналізі та розробці конкретних методик навчання, що сприятимуть реалізації згаданих підходів у практиці викладання перекладацьких дисциплін. Також важливим напрямом є вивчення психологічних аспектів адаптації студентів до міжкультурних умов, що дозволить удосконалити психолінгвістичні методи підготовки перекладачів. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на створення нових моделей інтегрованого навчання, що дозволить покращити якість підготовки філологів-перекладачів та забезпечити їхню конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці.

Література:

1. Горошкін І. Концептуальні засади формування мовної особистості майбутніх перекладачів. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 39. С. 189–195.
2. Жигалкіна Ю. М. Вторинна мовна особистість у контексті міжкультурної комунікації. *Наукові праці. Серія : Філологія. Мовознавство*. Вип. 282. Т. 294. URL: https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/paukrprac/movoznavstvo/2017/2_94-282-7.pdf
3. Зінуква Н. В. Усний переклад у зовнішньоекономічній сфері: теорія і методика навчання магістрів-філологів : монографія. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2017. 424 с.
4. Кабаченко І. Л. Міжкультурна комунікація в перекладі. Актуальні проблеми та методики навчання перекладу : тези доп. XI наук. конф., м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р., Дніпро, 2021. С. 29–30.
5. Литвин О. Г. Формування мовної культури і риторичної майстерності здобувачів технічних закладів вищої освіти. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 30. С. 43–47.
6. Пасічник Т. Д. Аналіз підходів до визначення структурних компонентів професійної компетентності викладача перекладу. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2019. VII (82), Issue: 202. С. 41–44.
7. Приходько В. Б., Киселюк Н. П., Найдюк О. В. Роль перекладача в міжкультурному діалозі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»*. 2020. Вип. 9(77). С. 64–66.
8. Світлична О. Р. Методика навчання майбутніх перекладачів усного послідовного двостороннього перекладу у фінансово-банківській галузі (англійська та українська мови) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2015. 26 с.
9. Філософський енциклопедичний словник. URL: <https://terms-intercultural-communication.slovaronline.com/>
10. Фролова І. Є. Культурні чинники перекладацької діяльності. *Актуальні проблеми та методики навчання перекладу* : тези доп. XI наук. конф., м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р., Харків, 2021. С. 65–66.